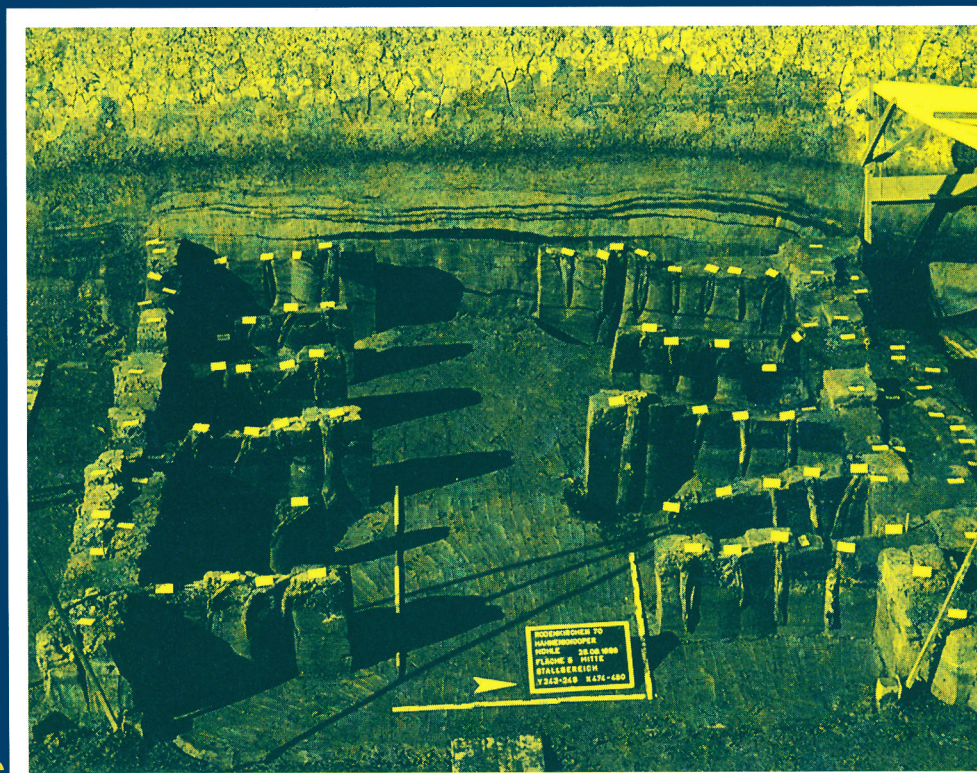

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 2000

12

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 2001, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Facilitair Bedrijf RuG

Omslag: huis uit de late bronstijd opgegraven te Rodenkirchen aan de Weser (pp. 77-79)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1498-3

PALEO-AKTUEEL

12

redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos
Otto H. Harsema

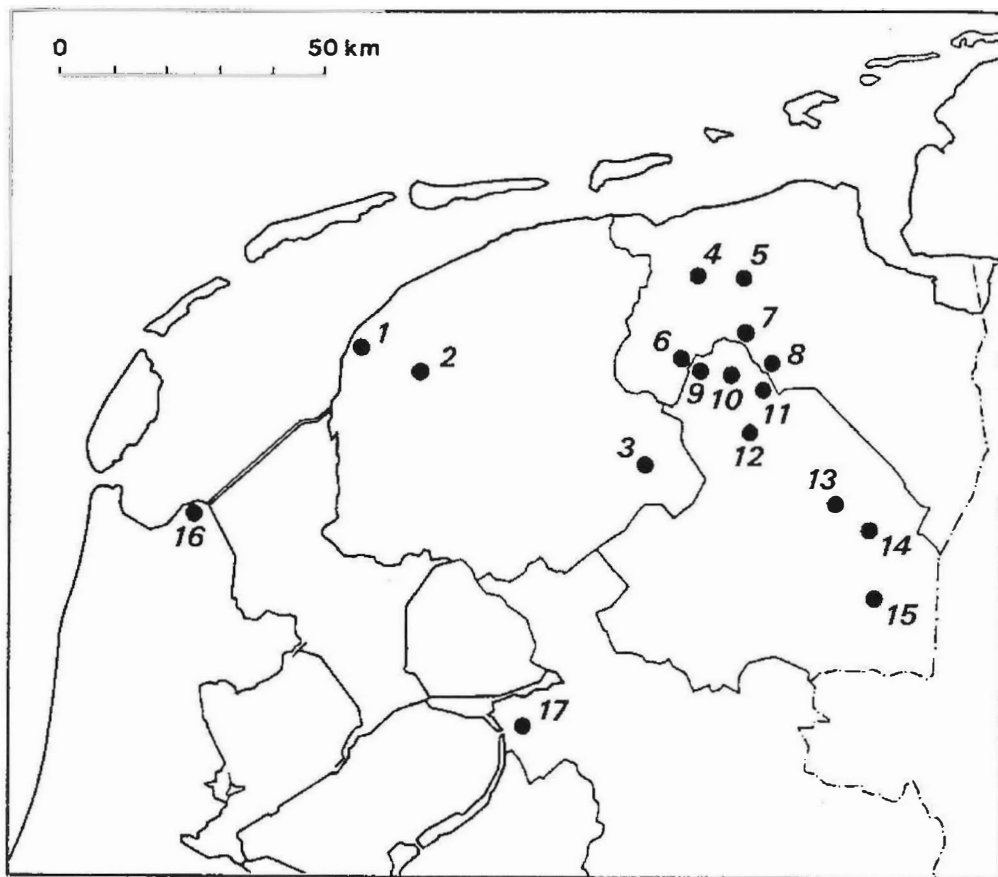
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 2001

In deze aflevering: België, Duitsland, Italië, Griekenland, Turkije, en Rusland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Wijnaldum; 2. Winsum (Fr.); 3. Tjongerdal; 4. Englum; 5. Wetsingermaar; 6. Leek; 7. Groningen; 8. Haren; 9. Nietap; 10. Peize; 11. Yde; 12. Zeijen; 13. Borger; 14. Exloo; 15. Emmen; 16. Wieringen; 17. Kampen.

INHOUD

VOORWOORD	8
D. STAPERT De verwarrende complexiteit van de <i>Federmesser</i> -traditie; notities naar aanleiding van een monumentaal boekwerk	9
L. JOHANSEN & D. STAPERT Vuurmakers uit het laat-Paleolithicum <i>revisited</i>	15
L. JOHANSEN, M.J.L.Th. NIEKUS, D. STAPERT & J.R. VELDHUIS Een mogelijke ‘vuurmaker’ uit Leek (Gr.)	20
D. STAPERT & L. JOHANSEN Een stenenkring en een zwarte plek: het ‘Cheddarien’ van Zeijen (Dr.)	24
W. PRUMMEL Dierenvondsten uit het dal van de Tjonger tussen Donkerbroek, Oosterwolde en Makkinga (Fr.)	30
H. WOLDRING, R.T.J. CAPPERS & Ç. ATAKUMAN-EISSENSTAT Palynologisch onderzoek in de Maraş-Antep regio, Zuid-Turkije	36
H. WOLDRING Hydrologie van de pingo ‘Vagevuur’ (Nietap, Dr.) in het laat-Glaciaal en vroeg-Holoceen	41
P.A.J. ATTEMA, T. DE HAAS, J. HUIS IN 'T VELD, P.M. VAN LEUSEN & M. ROOKE SIBA2000, voorbereidend landschapsonderzoek in de Sibaritide	47
H. FEIKEN, M.J.L.Th. NIEKUS & H.R. REINDERS ‘Wetsingermaar’. Een neolithische vindplaats in de gemeente Winsum (Gr.)	54
A. KLOOSTERMAN Zoeken naar TRB-boeren in de marke van Yde (Dr.)	60
A. UFKES Een bijzonder graf uit de Enkelgrafcultuur uit Leek (Gr.)	68
A. UFKES Midden-bronstijdaardewerk uit Emmen (Dr.)	73
J.M. GRIMM Botmateriaal van een bronstijdvindplaats aan de Weser bij Rodenkirchen	77
J.N. LANTING, W. PRUMMEL & A.G.F.M. CUIJPERS Eindelijk de hond in de pot gevonden (Dr.)	80

P.A.J. ATTEMA, A.J. NIJBOER & B.M.J. MATER	
Veldwerk op het strand tussen Nettuno en Torre Astura (Midden-Italië)	85
P. FIJMA	
Een survey in de vlakke van Soúrpi	89
F. VREDE	
Archeobotanisch onderzoek van de ‘Westerhaven’ te Groningen (Gr.)	95
M.C. GALESTIN	
Sigillata-stempel uit Winsum (Fr.)	99
H.A. GROENENDIJK	
Een depotvondst uit de Romeinse tijd in de Appèlbergen, gem. Haren (Gr.)	104
A. NIEUWHOF	
Een wierde in Humsterland – de opgraving Englum (Gr.)	108
C. TULP	
Een zwaardriembeugel uit Englum (Gr.)	114
V.S. OLSEN	
Wodan in Wijnaldum: de dubbelzinnige, iconologische boodschappen van de beugelschijffibula van Wijnaldum-Tjitsma (Fr.)	116
H.R. REINDERS	
Acker Stratingh en Westerhoff. Pioniers van het wierdenonderzoek in Groningen	122
J. BESTEMAN	
Een tweede Scandinavische zilverschat van Westerklijf, gem. Wieringen (N.H.)	129
A. JAGER	
Een blik op middeleeuws Kampen (Ov.)	135
L. HACQUEBORD	
Archeologische verkenningen in de monding van de Noordelijke Dvina in het noorden van Rusland	139
M.J.M. DE WIT	
Een aanvullend archeologisch onderzoek naar het Huis te Peize, gemeente Noordenveld (Dr.)	144
P.B. KOOI	
Don Quichotte in Exloo (Dr.)	148

VOORWOORD

Dank zij 'Malta' bestaat een groeiende aandacht voor de archeologie in al zijn facetten. De laatste jaren heeft dit tot gevolg gehad dat veel schoolverlaters interesse tonen voor een studie archeologie, ook voor een opleiding aan de Rijksuniversiteit Groningen. Traditiegetrouw participeren studenten archeologie in het onderzoek van hun instituut. Het is dan ook verheugend dat een aantal studenten en pas-afgestudeerden in het twaalfde nummer van *Paleo-aktueel* een bijdrage heeft geschreven.

Alom is een groeiende activiteit te bespeuren op het gebied van verkenningen en opgravingen. De resultaten daarvan vinden hun neerslag in vele rapporten van RAAP, ADC en ARC. Al vaak is de vraag gesteld hoe de vergaarde kennis kan worden verspreid onder vakgenoten – om nog maar niet te spreken van een brede laag van de samenleving – en hoe deze kennis een bijdrage kan leveren aan of een aanpassing betekenen van ons beeld van het verleden. Naar mijn mening speelt *Paleo-aktueel* hierbij zeker, zo men wil een bescheiden rol. Enkele bijdragen over het onderzoek van het ARC in Noord-Nederland zijn in deze bundel opgenomen, maar meer mag ook.

Archeologische tijdschriften zijn in Nederland dun gezaaid: *Helinium* is weg, *Scarabee* erbij; *Westerheem* kent een lange traditie bij de leden van de AWN en daarbuiten en *Archeological Dialogues* richt zich op een specifieke lezersgroep. Voor doorwrochte studies kan een auteur terecht bij een reeks van één van de universitaire instituten, maar kortere artikelen zijn niet altijd gemakkelijk te plaatsen. De redactie heeft in dit nummer enige artikelen geplaatst van auteurs buiten de Groningse kring en over een onderwerp in de marge van de noordelijke regio.

Uiteraard zou het een goede zaak zijn dat bijvoorbeeld vanuit de onderzoeksschool ARCHON het initiatief voor een nieuw landelijk tijdschrift komt, zoals één van de redacteuren van *Paleo-aktueel* wel eens met klem heeft bepleit, maar pogingen hiertoe hadden tot nu toe geen succes. Formule, doelgroep, verspreiding, financiën? Is Nederland en het aantal archeologen te klein?

Voorlopig had de redactie van *Paleo-aktueel* de handen vol aan de 28 bijdragen in dit nummer, dat hopelijk zijn verspreiding zal vinden onder een groeiende groep lezers.

Reinder Reinders

BOTMATERIAAL VAN EEN BRONSTIJDVINDPLAATS AAN DE WESER BIJ RODENKIRCHEN

J.M. Grimm

Sinds 1997 graven de archeologen van het Niedersächsisches Institut für historische Küstenforschung in Wilhelmshaven (Duitsland) een boeren-erf op, waarop zich een drieschepig woonstalhuis uit de 10e-9e eeuw v.Chr. bevindt. De vindplaats ligt op een oeverwal in een kweldergebied en kent vier gebruiksfasen. Pas gedurende de tweede fase wordt de boerderij met een omheining gebouwd (fig. 1). De eerste fase bestaat uit een aantal rijen paaltjes aan de noordkant van de latere boerderij. Het kan hierbij gaan om de fundamente van bijgebouwtjes van een eerdere boerderij. De tweede fase kan in tweeën worden gedeeld. Het stalgedeelte van de boerderij wordt namelijk een keer uitgebreid en als gevolg daarvan wordt er deels een nieuwe omheining om het gebouw geplaatst. Het woongedeelte van de boerderij wordt meerdere malen opgehoogd en vormt in fase vier een van de platformpjes. In de derde fase staat er zeker nog een deel van de boerderij en wordt er een nieuwe omheining geplaatst. Nadat aan het einde van de derde fase zowel de boerderij als de nieuwe omheining hun betekenis verloren, werden op dezelfde plaats drie kleine platformpjes opgeworpen. Zij hebben behoord bij een latere boerderij en werden waarschijnlijk als verhoogde werkplaats gebruikt.

In dit artikel zal nader worden ingegaan op het gevonden botmateriaal van de opgraving in de zomer van 2000. Er is toen meer dan 20 kilo bot met de hand verzameld (1750 resten). Na determinatie bleek meer dan 99% van het materiaal te bestaan uit botmateriaal afkomstig van huisdieren. Daarnaast zijn er enkele botten gevonden van wilde dieren en veel resten van vissen, met name in de botanische monsters.

Huisdieren en wild

In figuur 2 en 3 is te zien hoe de verschillende soorten huisdieren zich tot elkaar verhouden. Hieruit blijkt dat de boer in Rodenkirchen voornamelijk runderen hield en daarnaast een redelijk aantal schapen en/of geiten. Enkele delen konden specifiek aan schaap of geit worden toegeschreven en geven aan dat er meer schapen dan geiten werden gehouden. Dit heeft een praktisch voordeel: een kudde schapen is rustiger als er enkele geiten tussen lopen en bovendien geven zij ook melk. Daarnaast was de kwelderomgeving, die arm aan bomen was, minder geschikt voor geiten dan voor schapen. Daarnaast liepen er honden en varkens rond op de boerderij. Ook zijn er aanwijzingen dat er paarden werden gehouden.

Uit de analyse van de slachtleeftijden blijkt dat de runderen voornamelijk werden gehouden voor de melkproductie en het leveren van trekkracht. De op leeftijd te determineren resten van schapen en/of geiten wijzen erop dat deze dieren voornamelijk voor de melk- en wolproductie werden gehouden.

Naast de resten van de huisdieren zijn er ook enkele resten gevonden van wilde dieren. Zo zijn er botten van grijze zeehond, eland en edelhert gevonden. Met de Noordzee in de buurt is het niet verwonderlijk dat de mensen van de nederzetting een zeehond hebben buitgemaakt. Van het eland zijn alleen de hand- en voetwortelbeentjes teruggevonden. Dit zou erop kunnen wijzen dat alleen de huid van de eland de nederzetting binnencwam. Enkele bewerkte stukken gewei blijken afkomstig te zijn van het edelhert. Een van deze stukken (fig. 4) lijkt op wat Roes (1963) beschrijft als een stuk van een paardentuig. Er zijn geen vogelbotten gevonden in het materiaal.

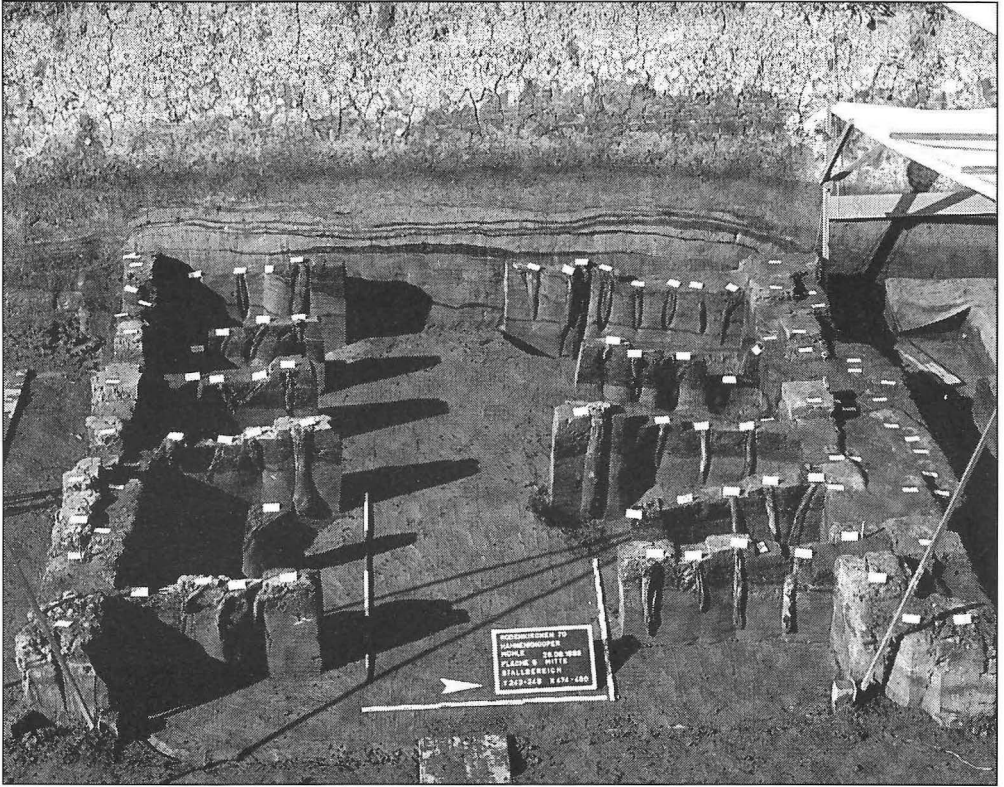

Fig. 1. Stalgedeelte met vrijgelegde boxwanden (foto D. Nüsken, NIhK).

Vissen

In het handverzamelde materiaal zitten enkele resten van grotere vissoorten, die aangevuld met het materiaal uit de botanische monsters een goed beeld geven van de visvangst van de nederzetting.

Door D.C. Brinkhuizen konden de volgende vissoorten gedetermineerd worden: karperachtigen, kwabaal, drie-doornig stekelbaarsje, baars, schol/bot, kabeljauw, schelvis en spiering. In het geval van kwabaal, baars, schol/bot, kabeljauw, schelvis en spiering gaat het om consumptievies. De beide

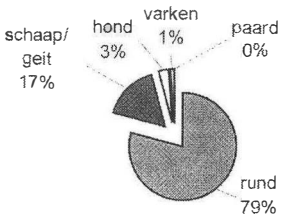

Fig. 2. Verhoudingen huisdieren naar aantal fragmenten.

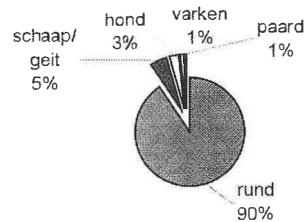

Fig. 3. Verhoudingen huisdieren naar botgewicht.

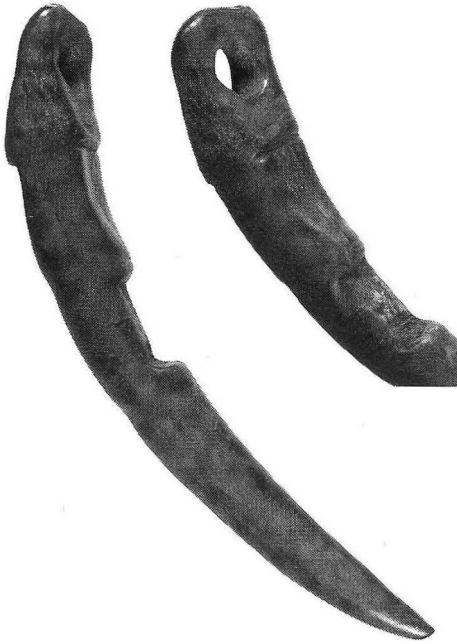

Fig. 4. Voorwerp van gewei (foto R. Kiepe, NlhK).

andere soorten, karperachtigen en stekelbaarsje, zijn bijvangst en werden niet gegeten.

Bijzonderheden

In het materiaal van Rodenkirchen zijn enkele opvallende pathologieën gevonden. Allereerst hebben we te maken met een hondenschedel van een volwassen dier waarvan de boven- en onderkaken in een slag zijn afgehakt ter hoogte van de snuit. Misschien gaat het om een bepaalde preparatiemethode voor hondenhuiden.

Verder is er van het rund een rib gevonden met een botwoekering erop. Deze rib is gebroken geweest en vervolgens zijn de einden weer aan elkaar gegroeid waarbij de woekering ontstond. Aan een metatarsus van een rund is te zien dat het dier waarschijnlijk zware arbeid heeft verricht. Het proximale gedeelte vertoont een botwoekering.

Samenvatting

De veestapel van het gevonden boerenerf uit de bronstijd te Rodenkirchen bestond voornamelijk uit runderen en daarnaast uit een redelijk aantal schapen en geiten, een enkel varken, een paard en een heel stel honden. De runderen leverden melk en trekkracht en de schapen en/of geiten leverden wol en melk. Een enkele keer ging de bronstijdboer nog op jacht. Daarnaast werd er door de bewoners van de nederzetting ook gevist.

Summary

The bones from a farm dating to the Late Bronze Age, excavated at Rodenkirchen, indicate that cattle was the most important domesticated animal. Other animals were sheep and/or goat, pig, horse and dog. Cattle were held primarily for their milk and for traction, while sheep and/or goat were kept for their milk and wool. Hunting was not much practised. To supplement their diet the people of the Bronze Age rural settlement did go fishing.

Literatuur

- Roes, A., 1963. *Bone and antler objects from the Frisian terp-mounds*. Haarlem.
- Strahl, E., 2000. Fundchronik Niedersachsen 1999: 117 Rodenkirchen Fst.nr. 70. Gde. Stadland. Ldkr. Wesermarch, Reg. Bez. W-E. *Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte*. Beiheft 4, pp. 72-76.